

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАГАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ У СФЕРІ РЕФІНАНСУВАННЯ

У статті на основі аналізу наукових поглядів вчених досліджено теоретичні підходи щодо тлумачення поняття «принципи права». Визначено, що загальними принципами в діяльності Національного банку України у сфері рефінансування є: принцип верховенства права, законності, відповідальності, гласності та економічності. Зазначено, що єдність принципів діяльності Національного банку України у сфері рефінансування забезпечує її виключну ефективність та доцільність із точки зору адміністративного втручання в приватний грошово-фінансовий сектор нашої держави.

Ключові слова: принцип, принцип права, рефінансування, ліквідність, Національний банк України.

В статье на основе анализа научных взглядов ученых исследованы теоретические подходы к толкованию понятия «принципы права». Определено, что общими принципами в деятельности Национального банка Украины в сфере рефинансирования являются принципы: верховенства права, законности, ответственности, гласности и экономичности. Отмечено, что единство принципов функционирования Национального банка Украины в сфере рефинансирования обеспечивает исключительную эффективность и целесообразность его деятельности с точки зрения административного вмешательства в частный денежно-финансовый сектор нашего государства.

Ключевые слова: принцип, принцип права, рефинансирование, ликвидность, Национальный банк Украины.

The article, based on an analysis of scientific views of scientists, the theoretical approaches to the interpretation of the term "legal principles". Determined that the general principles of the National Bank of Ukraine in refinancing are: rule of law; rule of law; responsibility; transparency and efficiency. It is noted that the unity of the principles of the National Bank of Ukraine in its refinancing provides exceptional efficiency and expediency in terms of administrative intervention in private monetary and financial sector of our country.

Key words: principle, principle of law, refinancing, liquidity, National Bank of Ukraine.

Вступ. Одним з основних напрямків роботи Національного банку України (далі НБУ) є регулювання ліквідності банківської системи та окремих банків. Даний сектор діяльності НБУ складається з різних інструментів, застосування яких можливо лише за наявності нормативно-визначених умов. Серед усього різноманіття інструментарію підтримки ліквідності важливе місце посідають операції рефінансування. Вони, у свою чергу, складаються з різних засобів та методів реалізації, а також мають нормативний вираз, що проявляється в їх нормативному закріпленні в офіційних актах України. Однак той факт, що діяльність Нацбанку у сфері рефінансування і підтримки ліквідності взагалі має адміністративно-правове забарвлення, говорить про необхідність існування принципів здійснення такої діяльності.

Стан дослідження. Дослідженню сутності принципів діяльності Національного банку України приділяли увагу у своїх наукових працях такі вчені, як: Б.П. Адамик, О.І. Береславська, Є.О. Бублик, С.М. Козьменко, М.І. Макаренко, В.І. Міщенко, М.Ф. Пуховкіна, Т.Г. Савченко, А.В. Сомик та інші. Однак єдиного комплексного дослідження, присвяченого принципам діяльності Національного банку України саме у сфері рефінансування, так проведено і не було.

Постановка завдання. Саме тому метою статті є надати характеристику загальним принципам діяльності Національного банку України у сфері рефінансування.

Результати дослідження. Виклад основного матеріалу представленого наукового дослідження слід розпочати з визначення сутності поняття «принцип права». У науковій літературі вказаний термін вживається в різних значеннях: 1) основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього і міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації (гуманізм, законність, справедливість, рівність громадян перед законом тощо); 2) внутрішнє переконання людини, що визначає її ставлення до дійсності, суспільних ідей і діяльності [1, с. 110]. Основу принципів права, на нашу думку, складають два ключові моменти: 1) юридичний, що полягає у відображенні в кожному принципі ознак, тенденцій, особливостей певних правових відносин; 2) вольовий, суть якого становить факт зародження будь-якого юридичного принципу не в нормах законодавства, а в процесі розумової діяльності суспільства щодо аналізу дійсного правового стану в державі.

Підтвердження цієї думки можна знайти в роботах В.М. Семенова та А.Є. Пашерстника, які вважають, що принципи права – це продукт свідомості й волі людей, які містять певні веління, приписи, правила поведінки, що реалізуються в життя суспільством і державою та регулюють стільки, скільки регулює саме право [2, с. 100; 3]. Це є підтвердженням того, що правові принципи відіграють велике значення в процесі координації правовідносин тієї чи іншої спрямованості. Окрім цього, вихідні положення, сформовані у свідомості людей і викладені ними в офіційних актах, стосуються не тільки певного кола відносин у суспільстві, але й конкретних юридичних інститутів, явищ, операцій чи процедур. Якщо звернути увагу, то практично будь-яка правова проблематика характеризується наявністю принципів, які показують широту її дії та застосування. У даному разі рефінансування, як один із інструментів підтримки банківської ліквідності, не є виключенням із правил.

Таким чином, принципи діяльності НБУ у сфері рефінансування – це основоположні засади, ідеї які лежать в основі використання відповідного інструменту в процесі безпосереднього регулювання банківської ліквідності. Їх головною особливістю є те, що вони в переважній більшості породжуються саме під час здійснення такої діяльності, якщо не брати до уваги загальноправові принципи, про які піде мова нижче. Аналізуючи норми чинного законодавства України, вважаємо, що весь масив принципів діяльності Нацбанку можна поділити на дві великі групи. До першої слід віднести вихідні положення, які є основою діяльності Національного банку України взагалі, тобто дані ідеї характеризують НБУ як специфічний орган влади у сфері регулювання та нагляду фінансового сектору. Друга група принципів характеризує діяльність Нацбанку конкретно у сфері рефінансування. Розкриваючи зміст загальних принципів діяльності НБУ у сфері рефінансування, ми в першу чергу торкаємось особливостей та основних засад функціонування Національного банку України в цілому. На основі аналізу норм чинного законодавства України вважаємо можливим виділити загальні принципи діяльності Національного банку України у сфері рефінансування. Такими принципами, на нашу думку, є: принцип верховенства права; принцип законності; принцип відповідальності; принцип гласності та принцип економічності.

У першу чергу вважаємо за необхідне приділити увагу таким двом основоположним принципам, як верховенство права та законність. Головною особливістю цих вихідних положень виступає той факт, що вони дістали закріплення у Конституції України. Тому саме зазначені принципи, на наше переконання, необхідно розглядати першочергово, адже вони мають виключне значення як для діяльності НБУ в цілому, так і конкретно у сфері рефінансування. Кожен із них закріплено у відповідних статтях Основного закону нашої держави. Зокрема, стаття 8 Конституції говорить про те, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права [4]. Окрім трактовки, яка надається в положеннях основного закону, існує безліч доктринальних визначень принципу верховенства права. Слід погодитись із точкою зору І. Пухтецької, яка доводить, що існує три незалежних теорії, які пояснюють особливості представленого принципу, а саме: 1) верховенство права – це панування права: людина може бути притягнута до відповідальності в разі прямого порушення закону, в передбаченому законом порядку та в суді загальної юрисдикції; 2) верховенства права, полягає в тому, що кожна людина, незалежно від посади і становища в суспільстві, рівна перед законом; 3) верховенство права – це панування духу законності: відповідність змісту Конституції принципу верховенства права на основі загальних конституційних принципів (наприклад, право на особисту свободу, на публічні збори), які є результатом судових рішень, що визначають права індивідів в окремих справах, розглянутих судами [5, с. 35].

Беручи до уваги велику кількість наукових підходів щодо визначення верховенства права та консолідуючи всі вищеприведені аспекти цього принципу, ми вважаємо, що верховенство права – це стан, за якого право, як сукупність формально визначених та загальнообов'язкових моральних норм, є найвищим та головним регулятором суспільних відносин у державі. Тобто будь-яка юридична діяльність координується лише нормами Конституції та інших нормативно-правових актів, які видані у визначеному порядку. Цей принцип доволі тісно співвідноситься і з діяльністю НБУ у сфері рефінансування банків. Суть у тому, що даний процес має велике значення як для окремих комерційних банківських установ, так і для всієї банківської системи в цілому. Тому його реалізація повинна здійснюватися лише в рамках визначених конституційних основ правової України. Це значить, що рефінансування, як інструментарна операція підтримки ліквідності, можлива за певних обставин та реалізується в рамках визначеної законодавством процедури. Жорсткий формалізм таких відносин має на меті мінімізацію рівня суб'єктивізму в процесі здійснення Нацбанком своїх повноважень як особливим суб'єктом регулювання банківської діяльності в країні. До того ж, дія верховенства права зумовлює системність та ефективність адміністративних операцій регулювання показника ліквідності, оскільки вони вже є сформованими та визначеними в положеннях чинних нормативно-правових актів. Іншими словами, авторитет закону виключає в деяких випадках індивідуальний підхід у тих чи інших регулюючих процесах.

Не менш важливе значення в рамках представленого наукового дослідження має принцип законності. Даний принцип також є суто конституційним, але його структуру складають декілька положень Основного закону. Наприклад, у статті 68 Конституції України йдеться мова про те, що кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. Незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності [4]. При цьому законність, як визначне явище правової системи України, досить по-різному визначається в науковому середовищі. Більшість сучасних вчених розглядають законність як матеріально зумовлений, тобто такий, що характеризується правовою єдністю, режим діяльності (поведінки) суб'єктів права, який полягає в належній реалізації останніми положень правових законів у всіх без виключення сферах суспільних відносин [6, с.16]. Досить влучним, на нашу думку, є визначення принципу законності, яке було запропоновано А.А. Яковлевим. Під зазначеним терміном автор розуміє неухильне дотримання всіма органами державної влади, їх посадовими і службовими особами, органами місцевого самоврядування положень чинного законодавства в частині забезпечення, охорони і захисту прав людини [7, с. 29]. Підтвердження цієї думки можна знайти в пункті 12 частини 1 статті 82 Конституції України, де зазначено, що виключно законами держави визначається організація і діяльність органів виконавчої влади, основи державної служби тощо [4]. Якщо перенести значення принципу законності у сферу рефінансування, то в даному випадку він проявляється в неухильному дотриманні НБУ, в особі її уповноважених осіб, положень чинного законодавства при реалізації операцій, спрямованих на регулювання ліквідності шляхом застосування такого інструменту, як рефінансування. За таких умов вихідні положення законності та верховенства права є взаємодоповнюючими. Ними визначаються основні рамки діяльності НБУ у сфері рефінансування. Отже, законність та верховенство права є лише найбільш загальними принципами, які суттєво доповнюються іншими положеннями міжгалузевого значення.

Окрім верховенства права та законності, НБУ здійснює свою діяльність на основі принципу відповідальності. Дана ідея відіграє ключове значення для всього процесу регулювання банківської ліквідності шляхом застосування такого інструменту, як рефінансування. Перш за все слід зазначити, що принцип відповідальності також ґрунтується на конституційних положеннях. Зокрема, норма статті 19 Основного закону визначає, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі та в межах повноважень і в спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [4]. Таким чином, державні органи не можуть виходити за рамки своїх повноважень ні в якому разі, адже це може викликати свавілля офіційної діяльності, а також втрату її об'єктивності. Окрім цього, діяльність, яка виходить за легітимні рамки, є об'єктом інституту юридичної відповідальності. Слід також відзначити, що правові рамки юридичної відповідальності держави, органів державної влади та посадових осіб, на відміну від фізичної чи юридичної особи, мають свою специфіку. Однією з головних відмінностей є те, що державні органи є зобов'язаними на основі законодавчих норм нести юридичну відповідальність відкрито та прозоро для того, щоб гарантувати наявність факту безпосередньої відповідальності перед громадянами. У контексті діяльності Національного

банку України у сфері рефінансування банківської ліквідності даний принцип проявляється в тому, що НБУ, використовуючи свої повноваження, несе певні зобов'язання за їх зміст. Іншими словами, бездіяльність чи перевищення повноважень у процесі рефінансування є підставою для застосування інституту юридичної відповідальності. Даний принцип співвідноситься з іншими, більш «незначними» загальними ідеями, а саме: принципом забезпечення прав і свобод людини, єдності влади, її легітимності тощо. Зазначені положення характеризують різні напрямки діяльності державних органів, але в сукупності вони формують єдину ідею відповідальності всіх без винятку державних органів під час здійснення ними своїх повноважень. Таким чином, Нацбанк, регулюючи банківську ліквідність, має діяти виключно у визначених законодавством рамках.

Важливим вихідним положенням діяльності НБУ, з огляду на демократичний вектор розвитку нашої держави, є принцип гласності. Цей загальноправовий принцип є одним з основних факторів побудови влади в незалежній Україні. Принцип гласності найбільш повно характеризує правовідносини владних і підпорядкованих ним суб'єктів. У Конституції немає норми, яка б закріплювала саме принцип гласності, на відміну від інших розглянутих нами положень. Тож дану загальну ідею діяльності НБУ у сфері регулювання ліквідності слід розглядати на основі доктринальних напрацювань та положень актів чинного законодавства, що регулюють роботу безпосередньо Нацбанку. У науковому середовищі принцип гласності почав досліджуватись досить давно. Ще наприкінці XIX століття В. Случевський визначав гласність як умову, за наявності якої явища особистого, суспільного та державного життя, через оголошення або поширення відомостей про них у суспільстві, стають суспільним надбанням [8, с. 820]. У роботах більшості правників гласність визначається як певна властивість і стан, що характеризується доступністю для сприйняття, зрозумілістю, ясністю, дохідливістю, можливістю легко розгадати, збагнути, явністю, неприхованістю тощо [9, с. 142]. В.О. Серьогін зазначає, що гласність органів влади завжди була і залишається найбільш гострою проблемою, оскільки вони найбільш схильні до надмірної закритості, бюрократизації та відриву від потреб населення [10, с. 14]. На думку О. Томкіної, сутність принципу гласності полягає у відкритості, прозорості, публічності організації та діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб, доступності інформації про їхню діяльність [11, с. 28–29]. Таким чином, гласність діяльності Національного банку України у сфері рефінансування визначається тим, що представлений орган влади здійснює надані йому повноваження максимально відкрито для суб'єктів відповідних правовідносин, що проявляється в наявності дієвої системи інформування та відкритості нормативної бази, яка регулює процес рефінансування. Тобто принцип гласності в роботі НБУ виключає будь-яке приховування інформації.

І останнім, доволі значимим загальним принципом діяльності Національного Банку України є принцип економічності. Мова йде про необхідність під час розробки адміністративного регламенту діяти за загальним правилом «Максимальний ефект – мінімальними зусиллями» [12, с. 67]. Застосування цього вихідного положення має велике значення особливо, якщо ми говоримо про діяльність високого рівня оперативності.

Висновки. Таким чином, представлені вихідні положення не є вичерпними за своєю суттю, адже їх зародження та реалізація пов'язані з поточною діяльністю НБУ у сфері рефінансування, а також інших цільових напрямках. Окрім цього, принципи фактично походять із норм чинного законодавства України. Тому поява нових вихідних положень спеціального характеру, які стосуються діяльності рефінансування, можливе лише за умови змін у нормативній базі, що безпосередньо регулює таку роботу. Слід також зазначити, що єдність принципів діяльності Національного банку України у сфері рефінансування забезпечує її виключну ефективність та доцільність із точки зору адміністративного втручання в приватний грошово-фінансовий сектор нашої держави.

Список використаних джерел:

1. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол. : Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Українська енциклопедія, 2003.
2. Міжнародно-правові аспекти Конституції України / Ю.С. Шемшученко, Ф.Г. Бурчак, В.В. Цветков та ін. ; під ред. В.М. Семенова, О.Я. Прагнюк ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К. : Ін Юре, 1997. – С. 12–14
3. Пашерстник А.Е. О сфере действия и принципах трудового права / А.Е. Пашерстник // Советское государство и право. – 1957. – № 10. – С. 100.
4. Конституція України від 28.06.1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

5. Пухтецька А. Принцип верховенства права: сучасні європейські доктрини як орієнтир для реформування національного законодавства / А. Пухтецька // Вісн. НАН України. – 2010. – № 3. – С. 33–43.
6. Горбунова Л.М. Принцип законності у нормотворчій діяльності органів виконавчої влади / Л.М. Горбунова. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 16.
7. Яковлев А.А. Проблема законності і її забезпечення в процесі конституційної модернізації України / А.А. Яковлев // Право і громадянське суспільство. – 2015. – № 3. – С. 26–36.
8. Случевский В. Гласность // Энциклопедический словарь / Изд. Ф. Брокгаузъ, И. Ефронъ. – С-Пб., 1893. – Т. VIIIА.
9. Административное право / Под ред. Л.Л. Попова. – М. : Юристъ, 2002.
10. Серьогін В.О. Конституційний принцип гласності у діяльності органів державної влади України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право» / В.О. Серьогін. – Х., 1999.
11. Томкіна О. Принцип гласності процедури прийняття правових актів Кабінету Міністрів України / О. Томкіна // Право України. – 2004. – № 9. – С. 28–29.
12. Ошовський В.І. Принципи адміністративних процедур в діяльності державної пенітенціарної служби України / В.І. Ошовський // Європейська перспектива. – 2014. – № 8. – С. 65–69.

УДК 331.556

ГОНЧАРОВА Ж.В., ЗАХАРОВА О.В.

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ, ТИМЧАСОВО ПЕРЕМІЩЕНИХ ІЗ ТЕРИТОРІЇ ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

У статті проаналізовано проблеми правового регулювання діяльності вищих навчальних закладів України, які були тимчасово переміщені з території проведення антитерористичної операції.

Ключові слова: *переміщений навчальний заклад, правове регулювання діяльності вищих навчальних закладів, працівники тимчасово переміщених вищих навчальних закладів, підтвердження трудового стажу та періоду навчання.*

В статье проанализированы проблемы правового регулирования деятельности высших учебных заведений Украины, которые были временно перемещены с территории проведения антитеррористической операции.

Ключевые слова: *перемещенное учебное заведение, правовое регулирование деятельности высших учебных заведений, работники временно перемещенных высших учебных заведений, подтверждение трудового стажа и периода обучения.*

The article analyzed the problems of legal regulation of the activities of higher educational institutions of Ukraine, which were temporarily moved from the territory of carrying out an anti-terrorist operation.

Key words: *displaced educational institution, legal regulation of the activities of higher education institutions, employees of temporarily displaced Higher Educational Institutions, confirmation of the length of service and the period of study.*

© ГОНЧАРОВА Ж.В. – слухач магістратури державного управління (Навчально-науковий інститут післядипломної освіти ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»)

© ЗАХАРОВА О.В. – доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування (Черкаський державний технологічний університет)